

Beata Bienkowska ✦ Piotr Kruszyński
Cezary Kulesza ✦ Piotr Piszczek

WYKŁAD PRAWA KARNEGO PROCESOWEGO

Redakcja naukowa:
prof. dr hab. Piotr Kruszyński

**Wydanie drugie
poprawione i uzupełnione**

Temida 2

Białystok 2003

Poszczególne rozdziały napisali:

Beata Bieńkowska – II; III; IV pkt 1

Piotr Kruszyński – I, XIII; XIV

Cezary Kulesza – IV pkt 2; V–XII; XV–XVIII; XXIV

Piotr Piszczek – XIX–XXIII; XXV

© Copyright by Temida 2
Białystok 2003

Żadna część tej pracy nie może być powielana i rozpowszechniana w jakiegokolwiek formie i w jakikolwiek sposób (elektroniczny, mechaniczny), włącznie z fotokopiowaniem – bez pisemnej zgody wydawcy.

ISBN 83-86137-94-0

Opracowanie graficzne okładki
Jerzy Banasiuk

Układ typograficzny
Jerzy Stachijuk

Redaktor techniczny
Jerzy Banasiuk

Korekta: Marian Suchożebrski

Wydawca: **Temida 2**

Przy współpracy i wsparciu finansowym Wydziału Prawa
Uniwersytetu w Białymstoku

Druk i oprawa: Podlaska Spółdzielnia Produkcyjno-Handlowo-Usługowa
Białystok, ul. 27 Lipca 40/3, tel./fax 675-48-02; <http://www.podlaska.com.pl>

ŚRODKI PRZYMUSU PROCESOWEGO

1. Zagadnienia ogólne

Środki przymusu procesowego, to przewidziane ustawą ograniczenia praw obywateli, służące realizacji obowiązków procesowych przez uczestników postępowania i zapewnieniu prawidłowego biegu procesu karnego.

Odróżnić je należy od tak zwanych pozaprocessowych środków przymusu, których stosowanie nie jest uzależnione od prowadzenia postępowania karnego, np. tak zwane zatrzymanie porządkowe przewidziane przez ustawę o Policji z 1990 r. (art. 15 ust. 1 pkt 3). Zatrzymania porządkowe, penitencjarne i administracyjne nie realizują zadań procesowych i z tego powodu w doktrynach określa się je mianem zatrzymań pozaprocessowych.

Środki przymusu procesowego mogą być definiowane w ujęciu węższym lub szerszym.

A. Środki przymusu procesowego *sensu stricto* określone zostały w dziale VI kpk., w którym zostały uregulowane następujące instytucje:

- ujęcia obywatelskiego (art. 243 kpk.);
- zatrzymania (art. 244–248 kpk.);
- środki zapobiegawcze wymienione w rozdziale 28 kpk.;
- poszukiwanie oskarżonego i list gończy (rozdział 29 kpk.);
- list żelazny (rozdział 30 kpk.);
- kary porządkowe (rozdział 31 kpk.);
- zabezpieczenie majątkowe.

B. Środki przymusu procesowego *in sensu largo* obejmują, oprócz wymienionych wyżej środków przymusu, także wszelkie inne ograniczenia swobód obywateli w procesie karnym; przykładowo:

- naruszenie nietykalności osobistej, np. przez pobranie krwi bądź odcisków palców;
- przeszukanie pomieszczeń, osób, rzeczy, bądź zajęcie przedmiotów;
- naruszenie tajemnicy korespondencji przez jej zajęcie, bądź podsłuch telefoniczny;
- przymusowe przeprowadzanie badań lekarskich, psychologicznych bądź oględzin.

Bazując na systematyce kodeksowej należy skoncentrować się na środkach przymusu procesowego *sensu stricto*. Jednakże nie sposób nie zgłosić pod adresem ustawodawcy pewnych uwag krytycznych odnośnie traktowania niektórych instytucji, zawartych w dziale VI kpk. jako środki przymusu procesowego. W szczególności wątpliwości może budzić zaliczenie do tych środków listu żelaznego jako swoistej gwarancji udzielanej oskarżonemu przebywającego za granicą przez sąd okręgowy, że o ile stawi się on dobrowolnie przed organem wymiaru sprawiedliwości i nie będzie się ukrywał bądź w inny bezprawny sposób utrudniał postępowania, będzie odpowiadał z wolnej stopy, to znaczy nie będzie tymczasowo aresztowany. Niewątpliwie kryterium zaliczenia listu żelaznego do środków przymusu stanowiła możliwość zastosowania np. aresztu tymczasowego w sytuacji, kiedy oskarżony nie dotrzymywał warunków przewidzianych tym listem.

Ponadto poszukiwanie oskarżonego i list gończy stanowią pewne ograniczenie praw obywatelskich (np. ochrona wizerunku bądź innych dóbr osobistych gwarantowanych przez art. 23 i 24 kc.), jednakże jako czynność poszukiwawcza wywiera bezpośrednie negatywne skutki wobec oskarżonego tylko w przypadku osiągnięcia jej celu, to znaczy schwytania go.

2. Zatrzymanie

A. Ujęcie obywatelskie, to uprawnienie przysługujące każdemu obywatelowi do zatrzymania osoby w momencie popełniania

przez nią przestępstwa, bądź w bezpośrednim pościgu po jego dokonaniu. Warunkiem legalności ujęcia jest obawa ukrycia się owej osoby, bądź niemożność ustalenia jej tożsamości (art. 243 § 1 kpk.). W ten sposób ustawa ogranicza możliwość nadużywania tego środka przymusu przez podmioty nie będące organami procesowymi, nakazując im ponadto niezwłoczne przekazanie ujętej osoby Policji (art. 243 § 2 kpk.).

B. Zatrzymanie właściwe – zwane też zatrzymaniem *sensu stricto* art. 244 kpk. Zatrzymanie tego dokonuje Policja lub inne organy ścigania karnego, uprawnione do tego z mocy art. 312 kpk. Zatrzymać można osobę podejrzaną, co do której istnieje uzasadnione podejrzenie, że popełniła przestępstwo i zachodzi obawa ucieczki lub ukrycia się tej osoby, albo zatarcia śladów przestępstwa, bądź też nie można ustalić jej tożsamości. Zatrzymanego należy natychmiast pouczyć o przysługujących mu prawach i przyczynach zatrzymania oraz wysłuchać go.

Zatrzymanemu służy prawo złożenia zażalenia na zatrzymanie do sądu (art. 246 § 1 kpk.). Wynika ono chociażby z art. 41 ust. 2 Konstytucji RP, który stanowi, iż każdy pozbawiony wolności nie na podstawie wyroku sądowego ma prawo odwołania się do sądu w celu niezwłocznego ustalenia legalności takiego pozbawienia.

Kodeks przewiduje kompleksową kontrolę sądową zatrzymania, gdyż zatrzymany w zażaleniu może kwestionować nie tylko zasadność i legalność tego środka przymusu, lecz także prawidłowość jego wykonania.

Ponieważ kodeks nie określa w art. 246 terminu do wniesienia zażalenia na zatrzymanie, więc na zasadach ogólnych (przyjętych w stosunku do wszystkich zażaleń) należy uznać, iż wynosi on 7. dni i liczy się od momentu zatrzymania.

Właściwy miejscowo sąd rejonowy rozpatruje sprawę na posiedzeniu w składzie jednoosobowym.

W razie stwierdzenia bezzasadności lub nielegalności zatrzymania sąd niezwłocznie poleca zwolnić zatrzymanego, zaś jeśli jest on w momencie rozpatrzenia zażalenia na wolności, ogranicza się jedynie do stwierdzenia bezpodstawności bądź nielegalności zatrzymania. Jed-

nakże w obu przypadkach sąd zawiadamia o bezzasadności, nielegalności lub nieprawidłowości zatrzymania prokuratora i organ przełożony nad organem, który dokonał zatrzymania (art. 246 § 4 kpk.).

Zatrzymanemu przysługuje prawo do niezwłocznego skontaktowania się z adwokatem oraz bezpośrednio z nim rozmowy; jednakże organ zatrzymujący może zastrzec, iż będzie obecny podczas takiego kontaktu (art. 245 § 1 kpk.).

C. Zatrzymanie na żądanie prokuratora – tego rodzaju zatrzymanie może zarządzić prokurator (art. 247 kpk.). Uprawnienie to przysługuje mu jedynie w toku prowadzonego przez niego postępowania. Może być ono połączone z przeszukaniem i przymusowym doprowadzeniem osoby. Na taką decyzję prokuratora przysługuje zażalenie do sądu na określonych powyżej warunkach (art. 246 kpk.).

Jeśli nie budzi wątpliwości niesłuszność zatrzymania, osobie, wobec której zastosowano ten środek przymusu, służy od Skarbu Państwa odszkodowanie za poniesioną szkodę i zadośćuczynienie za krzywdę jakiej doznał w wyniku zatrzymania. Odszkodowania i zadośćuczynienia można dochodzić przed sądem okręgowym zgodnie z przepisami kpk. (art. 554 § 2 kpk.).

Ponadto może w takiej sytuacji dochodzić swoich praw także w procesie cywilnym – w drodze powództwa o ochronę dóbr osobistych (art. 23 i 24 kc.).

3. Środki zapobiegawcze

A. Uwagi ogólne

Środki zapobiegawcze, to takie środki przymusu, które mają na celu zapewnienie i zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania, a wyjątkowo stosowane są także w celu zapobiegnięcia popełnienia przez oskarżonego nowego, ciężkiego przestępstwa (art. 249 kpk.).

Artykuł 249 określa tak zwaną **podstawę ogólną** stosowania wszystkich środków zapobiegawczych, jaką jest wykazanie przez do-

wody zebrane w sprawie dużego prawdopodobieństwa, iż oskarżony popełnił przestępstwo.

Natomiast **podstawy szczególne** stosowania tych środków określa art. 258 kpk.

Od innych środków przymusu odróżnia więc środki zapobiegawcze – przede wszystkim wyraźne określenie osoby, wobec której mogą być stosowane i celu ich stosowania.

Mogą być one bowiem stosowane wyłącznie wobec osoby oskarżonego i jedynie w celu procesowym (zapewnienie prawidłowego biegu postępowania), a niekiedy w celach pozaprocesowych (prewencyjnych).

Środki zapobiegawcze możemy podzielić na:

- **środki izolacyjne** – do których zaliczamy tylko tymczasowe aresztowanie;
- **środki nieizolacyjne** – czyli wszystkie pozostałe środki zapobiegawcze w tym poręczenie majątkowe, społeczne, osoby godnej zaufania; dozór Policji; zakaz opuszczania kraju;
- zawieszenie w czynnościach.

Organem uprawnionym do stosowania tymczasowego aresztowania jest wyłącznie sąd (art. 250 § 1 kpk.). Jeśli idzie o pozostałe, nieizolacyjne środki zapobiegawcze, to w toku postępowania przygotowawczego stosuje je prokurator, a po wniesieniu aktu oskarżenia – sąd (art. 250 § 4 kpk.).

Sąd rozpoznaje zażalenie na postanowienie w przedmiocie orzeczonych przez prokuratora, nieizolacyjnych środków zapobiegawczych (art. 252 § 2 kpk.).

B. Tymczasowe aresztowanie

Polega na pozbawieniu wolności oskarżonego, przed prawomocnym rozstrzygnięciem przedmiotu procesu karnego. Zastosowanie tymczasowego aresztowania zależne jest od istnienia **podstawy ogólnej** i **podstaw szczególnych**, dopuszczających taką decyzję oraz braku zakazów (przesłanek negatywnych), stanowiących przeszkodę do jego zastosowania.

Jak już wskazano wcześniej **podstawy ogólne** tymczasowego aresztowania są wspólne dla wszystkich środków zapobiegawczych (art. 249 kpk.).

Podstawy szczególne zawiera art. 258 kpk., zgodnie z którym tymczasowe aresztowanie (bądź odpowiednio inny środek zapobiegawczy) można zastosować jeżeli:

1. Zachodzi uzasadniona obawa ucieczki lub ukrywania się oskarżonego, zwłaszcza wtedy, gdy nie można ustalić jego tożsamości, albo nie ma on w kraju stałego miejsca pobytu. Obawy muszą być realne, czyli wynikać z zebranych dowodów, nie wystarczy samo przypuszczenie takiego zachowania się oskarżonego art. 258 § 1 pkt. 1 kpk.

2. Zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony będzie nakłaniał do składania fałszywych zeznań lub wyjaśnień, albo w inny bezprawny sposób utrudniał postępowanie karne. Takim innym bezprawnym utrudnieniem postępowania jest każde działanie utrudniające zbieranie lub utrwalanie dowodów, np. niszczenie lub zacieranie śladów, produkowanie fałszywych dowodów art. 258 § 2 pkt. 2 kpk.

3. W myśl art. 258 § 2 kpk. potrzeba zastosowania tymczasowego aresztowania w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania może być uzasadniona grożącą oskarżonemu surową karą, wówczas gdy:

a) oskarżonemu zarzuca się popełnienie zbrodni lub występku zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 8 lat,

b) sąd pierwszej instancji skazał oskarżonego na karę pozbawienia wolności nie niższą niż 3 lata.

4. Zastosowanie tymczasowego aresztowania może uzasadnić ponadto istnienie obawy popełnienia przez oskarżonego przestępstwa przeciwko życiu lub zdrowiu, albo bezpieczeństwu powszechnemu, a zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził art. 258 § 3 kpk.

Stosowanie tymczasowego aresztowania (i innych środków zapobiegawczych) wymaga **łącnego występowania podstawy ogólnej i którejs z podstaw szczególnych**. Tak więc nie wystarczy sama obawa

ucieczki bądź matactwa, o ile nie istnieje duży stopień prawdopodobieństwa, że oskarżony popełnił przestępstwo.

Wśród przytoczonych wyżej podstaw szczególnych można wyróżnić podstawy o charakterze **procesowym** (obawa ucieczki i matactwa – punkt. 1 i 2) oraz **pozaprocesowym (represyjnym)**. Pierwsze z nich służą wyłącznie osiągnięciu celów ściśle procesowym, to znaczy zapewnieniu prawidłowego przebiegu postępowania. Pozostałe mają, w ujęciu kpk z 1997 r., służyć także innym celom i dlatego mogą budzić pewne wątpliwości, np. w kontekście ich zgodności z zasadą domniemania niewinności.

W szczególności dotyczą one podstawy z art. 258 § 3 kpk., zezwalającej na stosowanie aresztu, jeśli zachodzi uzasadniona obawa popełnienia przez podejrzanego przestępstwa przeciwko zdrowiu, życiu lub bezpieczeństwu powszechnemu, a zwłaszcza, gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził. W ten sposób areszt tymczasowy, spełniając funkcję zapobiegania przestępczości, pełni *de facto* rolę właściwą dla kary pozbawienia wolności. Jednakże od tej kary różni go fakt, iż pozbawienie oskarżonego wolności następuje przed prawomocnym wyrokiem sądu, ustalającym jego winę. Ten kompromis pomiędzy prewencyjnymi, a procesowymi zadaniami aresztu tymczasowego wynika z konieczności przyznania organom procesowym pewnych możliwości działania w sytuacjach, gdy oskarżony, pozostając na wolności, mógłby dopuścić się nowych przestępstw, np. kierując się uczuciem zemsty wobec ofiary usiłowanego zabójstwa lub napadu na obciążających go świadków. Jednak nie zwalnia to organów stosujących areszt od wnikliwego badania realności takiego zagrożenia, a w szczególności gróźb wysuwanych pod adresem potencjalnych ofiar nowych przestępstw.

Podobne rozważania można odnosić do podstawy aresztu określonej w art. 258 § 2 kpk., który bazuje na pewnego typu domniemaniu, iż ciężkość zarzucanego oskarżonemu przestępstwa (zbrodnia, występki o zagrożeniu przewyższającym 8 lat), bądź skazanie go przez sąd pierwszej instancji na karę pozbawienia wolności nie niższą niż 3 lata uzasadnia obawę, iż będzie się on uchylał przed wymiarem sprawiedliwości, bądź w inny sposób zakłócał przebieg postępowania. Tego typu domniemania nie zwalniają sądu decydującego o stosowaniu

aresztu od sprawdzenia, czy zarzut popełnienia takiego przestępstwa i jego kwalifikacja prawna zostały należycie udowodnione. Powinien on także upewnić się, czy rzeczywiście istnieje realne zagrożenie zakłócenia przebiegu postępowania przez oskarżonego, gdyż żadna z podstaw aresztu nie zezwala na jego automatyczne stosowanie, a tym bardziej nie czyni go obligatoryjnym.

Pomimo wystąpienia określonej wyżej koniunkcji podstawy ogólnej i jednej (bądź więcej) podstawy szczególnej nie jest możliwe zastosowanie tymczasowego aresztowania w razie wystąpienia przesłanki negatywnej. Przesłanki te mogą mieć charakter bezwzględny, uniemożliwiający zastosowanie tego środka i względny, stanowiący taką przeszkodę w niektórych wypadkach.

Przesłanki negatywne, bezwzględne – nie można zastosować tymczasowego aresztowania gdy:

a) przewiduje się orzeczenie przez sąd kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, lub kary łagodniejszej, albo że okres tymczasowego aresztowania przekroczy przewidywany wymiar kary pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia (art. 259 § 2 kpk.);

b) przestępstwo zagrożone jest karą pozbawienia wolności nie przekraczającą roku – art. 259 § 3 kpk.

Przesłanki negatywne bezwzględne nie mają zastosowania w wypadkach, gdy środek ten stosuje się z powodu ukrywania się, uporczywego niestawienia się na wezwania, lub w inny bezprawny sposób utrudniania postępowania, albo w razie niemożności ustalenia tożsamości oskarżonego art. 259 § 4 kpk.

Przesłanki negatywne względne – w wypadku ich wystąpienia ocena co do tego, czy odstąpić od stosowania tymczasowego aresztu należy do organu procesowego. To nadaje im charakter względny.

1. Tymczasowego aresztowania nie stosuje się, jeżeli wystarczającym jest inny środek zapobiegawczy – art. 257 § 1 kpk.

2. Zgodnie z art. 259 § 1 kpk., jeżeli szczególne względy nie stoją temu na przeszkodzie, należy odstąpić od tymczasowego aresztowania, zwłaszcza gdy:

a) spowodowałyby to albo jego życiu lub zdrowiu poważne niebezpieczeństwo,

b) pociągnęłoby wyjątkowo ciężkie skutki oskarżonego lub jego rodziny.

Odstąpienie od tymczasowego aresztowania dotyczy zaniechania stosowania tymczasowego aresztowania, a nie dotyczy już zastosowanego tego środka. W tym drugim wypadku następuje uchylenie aresztu na mocy art. 253 § 1 kpk., chociaż podstawę będą stanowiły te same okoliczności, wymienione w art. 259 § 1 kpk.

Kodeks postępowania karnego i ustawy szczególne przewidują podmiotowe ograniczenia stosowania tymczasowego aresztowania związane z immunitetami procesowymi.

Podmiot uprawniony do stosowania tymczasowego aresztowania

Organem uprawnionym do stosowania tymczasowego aresztowania jest wyłącznie sąd (art. 250 § 1 kpk.). Sąd orzeka o tymczasowym aresztowaniu nie tylko w postępowaniu jurysdykcyjnym, ale także w przygotowawczym. W tym ostatnim sąd stosuje tymczasowe aresztowanie na wniosek prokuratora, zaś w postępowaniu sądowym z urzędu lub na wniosek stron, np. oskarżyciela posiłkowego.

W postępowaniu przygotowawczym tymczasowe aresztowanie stosuje sąd rejonowy, w którego okręgu prowadzi się postępowanie, a w wypadkach nie cierpiących zwłoki także inny sąd. Po wniesieniu aktu oskarżenia tymczasowe aresztowanie stosuje sąd, przed którym sprawa się toczy (art. 250 § 2 kpk.).

Postępowanie w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania

Przed zastosowaniem tymczasowego aresztowania sąd jest obowiązany przesłuchać oskarżonego – (art. 249 § 3 kpk. ze zm.), chyba że jest to niemożliwe z powodu jego ukrywania się lub nieobecności w kraju. O terminie przesłuchania sąd zawiadamia prokuratora. Należy dopuścić obrońcę do udziału w posiedzeniu, jeżeli się stawi, przy czym zawiadomienie obrońcy jest konieczne tylko wtedy, gdy wnosi o to oskarżony, a nie utrudnia to zarazem przeprowadzenie czynności

(art. 249 § 3 zd. 2 kpk.). Powyższe uregulowanie, jako wieloznaczne i nieprecyzyjne, wzbudza wątpliwości.

Decyzja sądu o tymczasowym aresztowaniu ma formę postanowienia art. 258 § 1 pkt. 1 kpk.

Jeżeli stan zdrowia tego wymaga, tymczasowe aresztowanie może być wykonane tylko w postaci umieszczenia w odpowiednim zakładzie leczniczym art. 260 kpk.

O zastosowaniu tymczasowego aresztowania sąd jest zobowiązany niezwłocznie zawiadomić pracodawcę, szkołę lub uczelnię, a w stosunku do żołnierza – jego dowódcę art. 261 § 3 kpk.

Poza tym sąd stosujący tymczasowe aresztowanie ma, na podstawie art. 262 kpk., obowiązek:

1. Zawiadomienia o tym sądu opiekuńczego, jeżeli zachodzi potrzeba zapewnienia opieki nad dziećmi tymczasowo aresztowanego;

2. Zawiadomienia organu opieki społecznej, jeżeli zachodzi potrzeba zastosowania opieki nad osobą niedołązną lub chorą, którą tymczasowo aresztowany się opiekował;

3. Przedsięwzięcia czynności niezbędnych dla ochrony mienia i mieszkania tymczasowo aresztowanego.

Sąd jest obowiązany podjąć te czynności z urzędu i powiadomić o nich tymczasowo aresztowanego.

Okres tymczasowego aresztowania

Okres tymczasowego aresztowania liczy się od dnia zatrzymania.

W postępowaniu przygotowawczym przewiduje się:

1. Okres nie dłuższy niż 3 miesiące, oznaczony przez sąd stosujący ten środek art. 263 § 1 kpk.

2. Sąd właściwy do rozpoznania sprawy w pierwszej instancji może przedłużyć tymczasowe aresztowanie, jeżeli ze względu na szczególnie okoliczności sprawy nie można było ukończyć postępowania przygotowawczego w powyższym terminie na okres, który łącznie nie może przekraczać 12. miesięcy art. 260 § 2 kpk.

3. Przedłużenia tymczasowego aresztowania na czas oznaczony, przekraczający termin 12. miesięcy, może dokonać sąd apelacyjny, w którego okręgu sprawa się toczy, na wniosek właściwego prokuratora apelacyjnego, w sytuacjach wskazanych w art. 263 § 4 kpk. Warto pamiętać jednak, że katalog przyczyn uzasadniających to przedłużenie jest otwarty, gdyż może to nastąpić „także z powodu innych istotnych przeszkód, których usunięcie było niemożliwe”.

W postępowaniu sądowym przewiduje się jeden termin tymczasowego aresztowania. Jest to łączny czas, obejmujący postępowanie przygotowawcze i sądowe lub tylko sądowe, jeżeli środek ten nie był stosowany w postępowaniu przygotowawczym. Limit ten został określony na 2 lata do chwili wydania pierwszego wyroku przez sąd pierwszej instancji. Okres ten może być przedłużony przez sąd apelacyjny na określony czas na wniosek sądu, przed którym sprawa się toczy w sytuacjach określonych w art. 263 § 4 kpk.

Kontrola tymczasowego aresztowania

Kontrola tymczasowego aresztowania jest przeprowadzana:

1. Na skutek zażalenia – na zasadach ogólnych (art. 252 § 1 kpk.) – można je składać tylko raz.

2. Na wniosek oskarżonego o uchylenie lub zmianę tymczasowego aresztowania (art. 254 kpk.). Wniosek taki można składać w każdym czasie, zaś w jego przedmiocie w postępowaniu przygotowawczym decyduje prokurator, a w sądowym sąd, w którym sprawa się toczy. Na postanowienie w przedmiocie wniosku oskarżonego zażalenie przysługuje tylko wtedy, gdy wniosek został złożony po upływie co najmniej 3. miesięcy od dnia wydania postanowienia w przedmiocie tymczasowego aresztowania, dotyczącego tego samego oskarżonego (art. 254 § 2). Zażalenie na postanowienie prokuratora rozpoznaje prokurator nadrzędny, zaś na postanowienie sądu rozpoznaje ten sam sąd w składzie trzech sędziów (art. 254 § 3 kpk.).

3. Z urzędu, gdy organ procesowy dojdzie do wniosku, że dalsze utrzymywanie aresztu jest nieuzasadnione, powinien niezwłocznie uchylić lub zmienić. W toku postępowania przygotowawczego prokurator może uchylić areszt zastosowany przez sąd (art. 253 § 1 i 2 kpk.).

Zaliczenie tymczasowego aresztowania na poczet oznaczonej kary

Uregulowanie tej kwestii umieszczone jest w art. 63 § 1 kk.

W myśl tego przepisu na poczet orzeczonej kary zalicza się okres rzeczywistego pozbawienia wolności w sprawie, zaokrąglając czas jego stosowania do pełnego dnia, przy czym jeden dzień rzeczywistego pozbawienia wolności równa się jednemu dniowi kary pozbawienia wolności, dwóm dniom kary ograniczenia wolności, lub dwóm dziennym stawkom grzywny.

Na poczet orzeczonej kary zaliczeniu podlega również areszt tymczasowy, odbyty przez oskarżonego w innej sprawie, w której postępowanie toczyło się równocześnie, a zapadł w niej prawomocny wyrok uniewinniający, umorzono postępowanie, albo odstąpiono od wymierzenia kary (art. 417 kpk.).

C. Poręczenie

Poręczenie jest środkiem zapobiegawczym nieizolacyjnym. Ma ono zapewnić zarówno stawiennictwo oskarżonego na każde wezwanie, jak i powstrzymać go od utrudniania postępowania w inny sposób.

Kodeks postępowania karnego przewiduje trzy rodzaje poręczenia:

Poręczenie majątkowe (art. 266–270 kpk.);

Poręczenie społeczne (art. 271 kpk.);

Poręczenie osoby godnej zaufania (art. 272 kpk.).

Poręczenie majątkowe jest samodzielnym środkiem zapobiegawczym, który w postępowaniu przygotowawczym stosuje prokurator, a w postępowaniu rozpoznawczym – sąd. Orzeczenie poręczenia majątkowego ma zawsze postać postanowienia. Poręczenie może złożyć oskarżony, lub inna osoba w postaci papierów wartościowych, zastawu lub hipoteki stanowiących rękojmię, iż oskarżony stawi się na każde wezwanie organów procesowych, nie będzie próbował zbiec, ani też w inny sposób utrudniać postępowania (art. 266 § 1 kpk.).

Wysokość, rodzaj i warunki poręczenia majątkowego są ustalane w zależności od sytuacji materialnej oskarżonego i osoby składającej poręczenie, charakteru przestępstwa i wysokości wyrządzonej szkody (art. 266 § 2 kpk.). Wynika to między innymi z uregulowania, iż w razie przepadku, bądź ściągnięcia przedmiotu poręczenia pokrzywdzony ma pierwszeństwo zaspokojenia z niego swoich roszczeń wynikających z przestępstwa, jeżeli w inny sposób nie można uzyskać naprawienia szkody (art. 269 § 1 kpk.).

W przypadku, gdy oskarżony nie dotrzymuje warunków poręczenia orzeka się o przepadku lub ściągnięciu wartości majątkowych stanowiących przedmiot poręczenia, które może być obligatoryjne bądź fakultatywne (art. 268 § 1 kpk.):

- **obligatoryjnie** decyduje się o przepadku lub ściągnięciu w razie ucieczki lub ukrycia się oskarżonego;
- **fakultatywnie** wydaje się taką decyzję w wypadku utrudniania postępowania karnego w inny sposób.

O przepadku przedmiotu poręczenia lub ściągnięciu sumy poręczenia decyduje z urzędu sąd rozpoznający sprawę, a jeśli jest ona na etapie postępowania przygotowawczego – sąd właściwy do rozpoznania sprawy na wniosek prokuratora. Postanowienie w tym przedmiocie zapada na posiedzeniu, w którym prawo udziału mają oskarżony, poręczający i prokurator. Mogą ono również złożyć wyjaśnienia na piśmie. Oskarżonego pozbawionego wolności sprowadza się w miarę potrzeby. Na postanowienie sądu o przepadku przedmiotu poręczenia lub ściągnięciu sumy poręczenia przysługuje zażalenie (art. 270 § 3 kpk.).

Poręczenie majątkowe ustaje z chwilą prawomocnego zakończenia postępowania karnego i wówczas zwraca się poręczającemu sumę bądź przedmiot poręczenia. Jednakże w przypadku skazania oskarżonego na bezwzględną karę pozbawienia wolności zwrot taki nie może nastąpić przed momentem rozpoczęcia przez oskarżonego tej kary (art. 269 § 2 kpk.).

Ze względu na wagę poręczenia majątkowego, jako najważniejszej wolnościowej alternatywy dla aresztu tymczasowego, kodeks nakłada wyraźne ograniczenia jego cofnięcia. Organ procesowy jest zobowiązany poinformować osobę składającą poręczenie nie tylko o

jej obowiązkach i procedurze orzekania o przypadku bądź ściągnięciu, lecz także o tym, iż skuteczne cofnięcie poręczenia majątkowego jest uzależnione od ustanowienia nowego poręczenia, zmiany go na inny środek zapobiegawczy, bądź odstąpienia przez organ procesowy od stosowania poręczenia (art. 269 § 3 kpk.). Oczywiście cofnięcie poręczenia, bądź zwrot sumy czy przedmiotu poręczenia nie jest możliwe po wydaniu postanowienia o ściągnięciu sumy bądź przypadku przedmiotu poręczenia.

Poręczenie społeczne jest środkiem zapobiegawczym, którego istota polega na zapewnieniu udzielonym przez grupę społeczną, że oskarżony stawi się na każde wezwanie oraz nie będzie utrudniał postępowania.

Zapewnienie takie może być przyjęte od:

- a) pracodawcy bądź kierownictwa szkoły lub uczelni, w której oskarżony jest uczniem albo studentem;
- b) organizacji społecznej, której oskarżony jest członkiem;
- c) zespołu, w którym oskarżony pracuje lub uczy się;
- d) zespołu żołnierskiego, jeżeli oskarżony jest żołnierzem.

Podstawą skierowania wniosku o przyjęcie poręczenia zespołu lub organizacji społecznej jest protokół zawierający uchwałę o podjęciu się poręczenia. W celu indywidualizacji odpowiedzialności takiego grupowego poręczyciela we wniosku o przyjęcie poręczenia należy wskazać osobę, która przyjmuje obowiązki poręczającego (art. 271 § 3 kpk.).

Skutki uchylania się oskarżonego od wykonywania obowiązków procesowych oraz skutki zaniedbania obowiązków poręczyciela określa art. 274 kpk.

Poręczenie można też przyjąć od **osoby godnej zaufania**. Reguluje tę kwestię art. 272.

D. Dozór Policji

Zgodnie z art. 275 § 1 kpk. sąd lub prokurator, tytułem środka zapobiegawczego, może oddać oskarżonego pod dozór Policji.

Może on polegać na (art. 275 § 2 kpk.):

1) zakazie wydalania się z określonego miejsca pobytu i obowiązku zawiadomiania o zamierzonym wyjeździe oraz terminie powrotu;

2) zgłaszania się do organu dozoru w określonych odstępach czasu;

3) innych ograniczeniach swobody oskarżonego, niezbędnych do wykonywania dozoru a w szczególności stosowania się do wymagań zawartych w postanowieniu sądu lub prokuratora o ustanowieniu dozoru.

E. Zakaz opuszczania przez oskarżonego kraju

W razie uzasadnionej obawy ucieczki można zastosować w charakterze środka zapobiegawczego zakaz opuszczania przez oskarżonego kraju (art. 277 kpk.). Zakaz ten może być połączony z zatrzymaniem paszportu lub innego dokumentu uprawniającego do przekroczenia granicy, albo z zakazem wydania takiego dokumentu.

Środek ten może stosować sąd, a w postępowaniu przygotowawczym – prokurator.

F. Środek zapobiegawczy z art. 276 kpk.

Tytułem środka zapobiegawczego można zawiesić oskarżonego w czynnościach służbowych lub w wykonywaniu zawodu, albo nakazać powstrzymanie się od określonej działalności, lub od prowadzenia określonego rodzaju pojazdów. W ten sposób nastąpiła recepcja w kpk środka karnego znanego kodeksowi karnemu z 1997 r. (art. 39 pkt. 2 i 3 kk.). W przeciwieństwie jednak do środka karnego zakaz taki ma charakter tymczasowy i jest stosowany przed prawomocnym przesądzeniem o winie oskarżonego.

4. Poszukiwanie oskarżonego i list gończy

Jeżeli miejsce pobytu oskarżonego lub osoby podejrzanej nie jest znane, zarządza się jego poszukiwanie – art. 278 kpk. Natomiast jeżeli oskarżony, w stosunku do którego wydano postanowienie o tymczasowym aresztowaniu ukrywa się, sąd lub prokurator może wydać posta-

nowienie o poszukiwaniu go listem gończym (art. 279–280 kpk.). W liście gończym podaje się sąd lub prokuratora, który wydał postanowienie o poszukiwaniu listem gończym, dane osobopoznawcze poszukiwanego, ewentualnie również jego fotografię, informację o treści zarzutu, wezwanie każdego kto zna miejsce pobytu poszukiwanego do zawiadomienia o tym Policji i ostrzeżenie o odpowiedzialności karnej za ukrywanie poszukiwanego. W liście gończym można wyznaczyć nagrodę za ujęcie poszukiwanego.

O sposobie rozpowszechniania listu gończego decyduje organ procesowy, co może obejmować jego rozpowszechnienie przy wykozystaniu mass – mediów, bądź też rozesłanie lub rozplakatowanie.

5. List żelazny

Jest to specyficzny środek zapobiegawczy, który zapewnia oskarżonemu przebywanie na wolności, aż do prawomocnego ukończenia postępowania karnego, jeżeli spełni określone w ustawie warunki (art. 281 kpk.).

Kpk. uzależnia wydanie listu żelaznego od:

1. Przebywania oskarżonego za granicą;
2. Złożenia oświadczenia przez oskarżonego, że stawi się do sądu lub prokuratora w oznaczonym terminie pod warunkiem odpowiadania z wolnej stopy. W trakcie pobytu w kraju oskarżony ma pozostawać do dyspozycji sądu lub prokuratora, gdyż celem jego przyjazdu jest udział w procesie.

Dlatego ciążą na oskarżonym określone obowiązki (art. 282 kpk.). Oskarżony jest obowiązany:

1. Stawiać się w oznaczonym terminie na wezwanie sądu i prokuratora;
2. Obracć sobie miejsce pobytu w kraju i nie wydalacć się z niego bez pozwolenia sądu;
3. Nie nakłaniać świadków lub oskarżonych do fałszywych zeznań, albo w inny sposób utrudniać postępowanie karne.

Wydanie listu żelaznego może być uzależnione od złożenia poręczenia majątkowego. Kontrowersyjne jest określenie takiego listu mianem środka zapobiegawczego ze względu na zasadniczy brak w nim elementu przymusu. Przymus taki sprowadzić można zasadniczo do określonego wyżej obowiązku nie wydalania się oskarżonego bez zezwolenia sądu z obranego pobytu kraju.

List taki stanowi swoistą umowę między właściwym miejscowo sądem okręgowym a oskarżonym przebywającym za granicą. Charakter typowego środka zapobiegawczego zyskuje on w sytuacji łączenia go z poręczeniem majątkowym.

6. Kary porządkowe

Kary porządkowe obejmują kary *sensu stricto* i sankcje wymuszające. Kary porządkowe *sensu stricto* polegają na możliwości nałożenia kary pieniężnej (do 3000 zł.) na świadka, biegłego, tłumacza lub specjalistę, który bez usprawiedliwienia nie stawia się na wezwanie organu prowadzącego postępowanie karne. Nałożenie kary jest uprawnieniem, a nie obowiązkiem. Karę pieniężną można uchylić, jeżeli ukarany usprawiedliwi swoje niestawiennictwo (art. 285–286 kpk.).

Sankcje wymuszające różnią się od kary *sensu stricto* tym, że mają na celu skłonienie oznaczonej osoby do spełnienia obowiązku procesowego, polegającego np. na złożeniu zeznania. Jeżeli osoba ukarana uporczywie się od tego obowiązku uchyła to można wobec niej zastosować nawet aresztowanie nie przekraczające 30. dni (art. 287 § 2 kpk.).

Szczegółowe kwestie dotyczące kar porządkowych regulują art. 285–290 kpk.

Zabezpieczenie majątkowe stanowi formę przymusowego wykonywania czynności procesowych.

Zabezpieczenie majątkowe może mieć miejsce **z urzędu** lub **na wniosek**.

Kpk. przewiduje następujące postacie zabezpieczenia majątkowego:

1. **Zabezpieczenie kar majątkowych i środków karnych** – następuje wówczas, gdy popełniono przestępstwo, za które można orzec grzywnę, przepadek, nieważkę, świadczenie pieniężne albo nałożyć obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę (art. 291 § 1 kpk.);

2. **Zabezpieczenie roszczeń o naprawienie szkody** ma miejsce w razie popełnienia przestępstwa przeciwko mieniu, lub wyrządzenia przestępstwem szkody w mieniu (art. 291 § 2 kpk.).

Zabezpieczenie występuje w sposób określony w kodeksie postępowania cywilnego.

Zabezpieczenie majątkowe **na wniosek** jest związane z powództwem cywilnym i może być orzeczone w toku postępowania przygotowawczego przez prokuratora, jeżeli zostało złożone wraz z powództwem cywilnym. Na postanowienie co do zabezpieczenia roszczenia przysługuje zażalenie do sądu (art. 293 § 1 kpk.).

Postanowienie o zabezpieczeniu majątkowym powinno zawierać określenie zakresu i sposobu zabezpieczenia. Należy więc w nim wskazać w szczególności przedmiot zabezpieczenia, tzn. czy zabezpiecza ono roszczenia cywilno-prawne, kary czy też inne środki karne. Określać winno także wysokość zabezpieczonego roszczenia oraz sposób jego zaspokojenia.

Szczególną formą tego środka przymusu jest **zabezpieczenie tymczasowe**, stosowane bez postanowienia sądu lub prokuratora w formie zajęcia przez Policję mienia ruchomego osoby podejrzanej o popełnienie przestępstwa określonego w art. 291 kpk. Policja może zastosować ten środek jedynie w wypadku, gdy zachodzi usunięcie tego mienia. Zajęcie takie nie może dotyczyć przedmiotów nie podlegających egzekucji (art. 295 § 1 i 3 kpk.).

Zabezpieczenie upada w sytuacji, gdy nie zachodzą przesłanki jego realizacji, tzn. postępowanie karne nie osiągnęło celu dla którego ustanowiono zabezpieczenie. Oznacza to, iż w prawomocnym wyroku nie orzeczono grzywny, przepadku przedmiotów, nieważki, świadczenia pieniężnego, a także nie nałożono obowiązku naprawienia szkody, lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, ani nie zasądzone roszczenia o naprawienie szkody. W tym ostatnim przypadku zabezpieczenie

upada jedynie wtedy, jeśli powództwo o te roszczenia nie zostanie wytoczone przed sądem cywilnym w ciągu trzech miesięcy od momentu uprawomocnienia się orzeczenia. Jeśli powód cywilny dotrzyma tego terminu, zabezpieczenie pozostaje w mocy, chyba że sąd cywilny zdecyduje inaczej (art. 294 § 1 i 2 kpk.).